

Радосвет Коларов. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. – 351 с.¹

Трудът на Радосвет Коларов, представен на вниманието на Специализирания научен съвет по литературознание, за да премине през обичайната процедура за придобиване на научната степен „доктор на филологическите науки“, категорично отказва да се вмести в създадения от практиката стандарт за т. нар. „голяма дисертация“. Това е възхитителен, изумителен текст, който, оценен в съответствие с общоприетите критерии и конвертируемите оценъчни квалификации, по неизбежност ще остане недооценен. Въпреки че се е съобразил стриктно с жанровите изисквания, на които трябва да отговори подобна дисертация, трудът се възприема по-скоро като *opus vivendi*. Обсъждането му на научен съвет е оправдано единствено като реверанс към всесилието на нормативните уредби в българското академично битие. На друго място, при различни академични нрави, този труд би се превърнал незабавно в сензация и повод за мащабни научни дискусии.

Става ясно, че ролята на рецензента е особено сложна. От една страна, защото спрямо този труд изглежда непостижимо да се застане в надредна позиция и да бъде четен тъкмо от подобна гледна точка, по презумпция задължителна при рецензирането. Но също и защото цял ред оценки и квалификации като научно събитие, откривателско начинание, фундаментално изследване, интердисциплинарен проект или метатеоретическа перспектива, които напълно подхождат на труда, са до такава степен изхабени от системна злоупотреба, че няма как да бъдат приложени към него без притеснение, а дори и чувство за вина. Като компромисен, но пък в някаква степен функционален изход от така описаното затруднение виждам възможността за организиране на рецензията в два различни оценъчни модела – първият подчинен на нормативните изисквания за рецензиране на научни изследвания, аспираиращи за съответна научна степен, а втория – по-скоро неконвенционален, стремящ се да налучка адекватен подход, който да отговори по-съответно на характера и мащабите на извършеното от Радосвет Коларов.

¹ Предлагаме рецензия на дисертационния труд на ст. н. с. д-р Радосвет Коларов за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“, който има вече и своето книжно издание.

Четен през призмата на стандартните критерии, трудът е безспорен както като размах на начинанието, така и като ниво на постиженията. Аргументите в подкрепа на това някак изпреварващо обобщение са не само много на брой, но и притежават трудно оспорима убедителност, тъй като се основават на очевидни достойнства на изследването. Първият от тези аргументи е, че в *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността* е предложена и обоснована нова, напълно оригинална теория. Формулирана с безупречна коректност спрямо изумително широк спектър други налични постановки и изследователски стратегии, близки, частично съвпадащи или дори напълно различни от гледна точка на непосветения, тази теория е верифицирана чрез изпробването ѝ върху материал, който е респектиращ като обем и предизвикателен като разнородност. По такъв начин теорията се представя с гаранции за научна състоятелност и надеждна приложимост. Експликацията на различните ѝ аспекти е осъществена детайлно, със скрупулозна грижа за избягване на каквато и да е възможност за евентуални луфтове при възприемане на аргументационната логика. Всяка от тезите, веднъж формулирана и многостранно обоснована, бива илюстрирана чрез провеждането на виртуозни като изпълнение, филигранно изработени анализи, зашеметяващи с дълбочината си, неизпълними с похватността на каквито и да е други интерпретативни схеми. Обект на наблюдение са широк спектър произведения от българската литературна класика, както и творби на Гогол, Достоевски, Блок, Бодлер, Кафка, Рилке (анализирани на езика на оригинала), всяко от които е изследвано в текстовата мрежа на авторския мегатекст. Така в аналитичните процедури редом с представителните са привлечени и множество други, най-често недоглеждани или пренебрегвани текстове на същите творци. Освен че служат за обосновката на теорията и за разясняване на различните ѝ аспекти, самите анализи имат своя собствена, изключително висока научна стойност. Част от тях съдържат истински открития, намират решения в затегнали се дискусии, отменят интерпретации, придобили статут на неоспоримост, дават отговори на въпроси, приети за нерешими, преодоляват или доразвиват собствени постановки, възприемани като еталонни (без каквото и да е шанс за изчерпателност бих споменала анализите на «Хаджи Димитър» и «Обесването на Васил Левски», на Яворовите «Нощ» и «Две хубави очи» или на многострадалните му «Теменуги», на *Под игото* и *Напаст божия*, интерпретацията на знаменитата „руска тройка“ от финала на *Мъртви души*, на разказа «Кротката», прочитите на Кафка и Блок).

Едно от множеството достойнства на труда е, че въвеждайки и защитавайки валидността на основната си категория „автотекстуалност“, на практика промоцира режим на четене и интерпретация, при който падат разграниченията между шедьовър и редово или второстепенно произведение. Подобна изследователска нагласа заслужава адмирации, тъй като предполага максималистична изчерпателност на работното четене, удържима единствено с цената на дългогодишни изтощителни усилия и самоотвержено усърдие. Предполага обаче също и изключителни интелектуални способности у изследвателя, между които и феноменална памет. Заслужава да се

отбележи също и продуктивността на тази нагласа, защото в зададената от нея аксиология всяко произведение на даден автор по презумпция заслужава внимание, равностойно на онова, определено за най-представителните му творби по логиката на отличаването и привилегироването, на която се основава и съответната им канонизация. В рационализирания от Радосвет Коларов космос, мислен и назван като автотекстуалност, всеки отделен текст, излязъл изпод ръката на даден автор, дори и такъв, който няма основание да бъде квалифициран като художествен, съществува и участва в режима на абсолютна равнопоставеност с литературните му произведения. Необходимо е да се уговори, че богатството на аналитичните части не подлежи на резюмиране. Въпреки внушителния си обем трудът е написан с пределна дисциплина на изказа. Нищо в него не може да бъде прескочено или прочетено набързо, защото буквално всяко изречение участва в изграждането на цялостния смисъл.

В това отношение е уместно да се подчертае и още едно постижение на Радосвет Коларов – успешното справяне с трудната, наглед дори неизпълнима задача да реферира собствения си така необозримо богат и сложен текст с цялата му неподдаваща се на резюмиране съдържателна плътност на хипотактично взаимосвързаните му и съподчинени съдържателни компоненти. Макар и с цената на известно надхвърляне на обичайния обем, авторефератът се представя като забележителен пример за информационна ефективност и във функционално отношение се приближава максимално до идеалната и, разбира се, неосъществима цел да бъде съдържателен еквивалент на труда.

В подкрепа на мнението, че става дума за изключително научно начинание, работи и обстоятелството, че в труда се правят поредица автентични открития.

Редом с въвеждането и обосноваването на собствената теория на автотекстуалността е разработена и оригинална и изключително продуктивна изследователска стратегия, която преодолява единичността и статичността на анализационния ракурс, а оттам и производните му еднозначни констатации. Аналитичният модел, демонстриран в изследването, отменя схемата на субект-обектното противопоставяне, за да се настрои към органиката на литературния текст и да проникне във вътрешните му механизми.

От такава именно позиция става възможно например да се покаже недвидяно по-рано свойство на лирическата творба, проявяващо се в „способността ѝ да отстоява с не по-малка сила и убедителност (спрямо свойството ѝ да превръща мига във вечност, а моментните настроения и изживявания – в повторително-обобщителни състояния на човешкия дух – бел. м. К.П.) и прозрението на мига, поетическото откровение, феноменологията на едно конкретно изживяване на лирическия субект, протичащо в точката на изказа“.

Като резултат на подобно изместване се набавят убедителни доказателства за едно възможно ново, различно от досега съществуващите и до голяма степен корективно спрямо тях разбиране за същността на лириката, при което вниманието се измества, връщайки се назад – от типологията към феноменологията на лирическото изживяване. Отчитайки „необходимостта

да се извърши трансцензус от мига към вечността, от единичното към повтарящото се, от индивидуалното към общочовешкото“, но и със съзнанието, че този трансцензус се е извършвал малко прибързано, Радосвет Коларов префокусира вниманието тъкмо към недовижданите по-рано и системно ощетявани от изследователите аспекти на творчеството като „трепети(те), сшивове(те), въззема(та) на духа“.

Трудът рационализира творческия процес по радикално нов начин. Изведени са и е предложена самостоятелна трактовка на основни пораждателни модели като „матрица“, „мотивна мрежа“ и „инициационна творба“ и е демонстрирана тяхната надеждна оперативност в пораждането на нови текстове. Същевременно е въведен оригиналният когнитивно-креативен модел на „виртуалната фигура“ и е открита и доказана закономерността, по която „предикативната траектория на мотива“ завършва в безсъзнателното на паметта. Идентифицира се и се изяснява принципът на „херменевтична автотекстуалност“, като се откриват две негови подвидови конкретизации – на творбата експликатор и на творбата усилвател. Редом с всичко, изредено дотук, трудът предлага нова, различна от вече познатите, интер- и интра-текстуална процедура, с помощта на която овладява дълбоки, непостигани смислови нива на творбите.

Към откритията в труда се отнася и въвеждането и изясняването на понятието „трансмодална идея“, както и идентифицирането на две подобни идеи – момент, на който предстои да бъде отделено по-специално внимание. Предложено е и оригинално виждане за механизма на колебанието, върху който е пренесен квантовият модел на дискурсивното желание. Изхождайки от хипотезата, че дискомфортното изживяване на колебанието в модуса на „селективната недостатъчност“ произтича „не само от затруднеността на избора“, но също така и „от съпротивата той да бъде извършен“, авторът идентифицира два типа алтернативи, между които осцилира задържащото се колебание. Редом с *контрадикторните*, при които изборът е между взаимно изключващи се възможности, той установява съществуването на друг тип алтернативи, които нарича *съвместими* или *присъединителни*, при които нежеланието да се направи изборът се определя от стремежа към запазване на цялостната парадигма хипотетични варианти. Както и в други случаи в теоретизацията, върху колебанието се прояснява как принципи, проявяващи се в творческия процес, са валидни и в плана на по-общо интелектуалния или на поведенчески прагматичния опит.

Отвъд поредицата открития, друго, не по-малко важно достойнство на труда е изградената в него респектиращо обхватна и завидно овладяна метатеоретическа перспектива. Радосвет Коларов разгръща собствената си теория, като полага всеки от компонентите ѝ в съответния му теоретичен контекст. По този начин той е ангажирал изследването си със зашеметяващо голям брой автори, школи и методологически направления. Всяко от работните понятия, въведени в уводната част, като автор, творба, творчество, дискурсивно желание, колебание, игра е представено чрез детайлно проследяване на различните му интерпретации, на дискусиите, на неразрешените спорове и апориите. Всеки от тези огледи отвежда към собствена,

солидно обоснована постановка, така че съдържа потенциала на самостоятелна дисертация. Интердисциплинарната природа на изследването на свой ред е наложила контекстуализации спрямо множество други научни области като квантова механика и когнитивистика, лингвистика и реторика, философия и психоанализа, овладяното боравене с които е последователно демонстрирано в труда.

Освен описаната метатеоретическа перспектива, която можем да мислим като задължителна за подобно начинание, обаче в труда е направен категоричен пробив към едно много рядко достигано ниво – това на метаепистемологията. Предмет на труда, редом с идентифицирането на мисловните и в частност мнемоничните механизми, проявени в явленията на автотекстуалността, е и самият опит тези механизми да бъдат овладени и рационализирани в плана на епистемологичните генерализации. С особена сила този аспект на труда се проявява в главата за „трансmodalната идея“, заявена като „теоретическо отклонение“. Предложеното в нея оригинално работно понятие *трансmodalна идея* означава специфичен случай при изследването на историята на идеите, когато свързващата нишка „може и да не бъде припозната при битуване на идеята в различни научни номенклатури, в различни парадигми“, защото поради прекъсване на връзката между траекториите на различните ѝ вариации инвариантното в нейните прояви остава скрито, а „отделните ѝ вариации имат слепота една за друга“ (пак там). Проектът включва четири етапа. На първия се идентифицира съществуването на подобна трансmodalна идея. Вторият съдържа идентифицирането на нейната концептуална структура, определена като „оголена(та), дескриптивна съставка на научната идея, която в своята „изчистена“, логическа форма се възпроизвежда в различни контексти, пресича границите на научните теории“. Третият етап включва разпознаването на различни явявания на трансmodalната идея, трудно различими, тъй като по правило присъстват по-скоро като пунктир, в множество разнородни дисциплинарни полета. Четвъртият съдържа откриването на логиката в общия импулс, който задвижва различните вариации на идеята.

Проследени са странстванията на две идеи. Първата е за множествените ракурси на възприемания обект, които съприсъстват виртуално като негови потенциалности. Присъствие на така разпознатата идея е установено в теориите за креативността, облягащи се на квантови идеи, в когнитивистиката, психолингвистиката, феноменологията, модалната логика, литературознанието. Като модел в тях се използва вълновата форма на материята, или т. нар. „виртуални преходи“ на електрона. Аналогичен подход Радосвет Коларов открива в теорията за езиково пораждање, наречена „разпростираща се активност“, а след това отново и в идеята на когнитивиста Хофстадер за наличието на сфера от хипотетични варианти, ограждащи всяко статично, констативно възприятие, която пък на свой ред се оказва в изненадващо сходство с постановката на Дана Зохар, разгърната в книгата ѝ *Квантовият субект*. Трансформации на същата идея авторът открива и при Хусерл, както и при привидно спорещия с него Дерида, а също и в теорията за възможните светове, разработвана в модалната логика.

По подобен начин е разследвана и идеята за смесването на два или повече концепта, образа, идеи, вследствие на което се получава нещо ново, несъдържащо се в нито една от съставлящите страни. Конкретизирана като различна от асоциационизма и формулирана като идея за *трансгресия*, тази идея бива открита в теорията на Марк Търнър и Жил Фоконие за „концептуалното смесване“, след това, с преход от когнитивистика към реторика, се разпознава при „теория на взаимодействието“ на Макс Блек, после бива открита при Фройдовото тълкуване на сънищата, в неговия термин ‘*Verdichtung*’, или „сгъстяване“, а след това се включва във веригата на т. нар. „би-логика“ на чилийския психоаналитик и психиатър Мате Бланко. Както и в първия случай, идеята за трансгресията не е просто проследена като някаква вече дадена наличност, тя е изведена и формулирана като инвариант на редицата теоретични постановки, през конкретната оптика на които би останала докрай неразпознаваема. За разлика от асоциационизма, „който свързва, съпоставя, сдвоява два предмета, образа, идеи“, трансгресията „прекосява границите, смесва, взаимопрониква, абсорбира“. След това формулно очертаване на своеобразието на идентифицираната идея следва афористичното обобщение: „Асоциационизмът е физиката на подобие. Трансгресията е неговата химия. Зад нея стои в познавателно отношение емоцията на любопитството към новото, дързостта да бъде прекрачен законът, стереотипът, забраната“.

Подборът на теориите, които са включени в конструираната от Радосвет Коларов мисловна констелация, е също показателен. Той свидетелства за самостоятелност на търсенията и за отказ от бързите и предварително улеснени от други стъпки. Затова и е избегнал теоретични схеми, които биха му набавили полезни допълнителни аргументи, но вероятно с цената на неприемливо обслужване на популярност, излязла от контрол, каквито са случаите с идеите на Пригожин или Шалдрейк.

В коментираната глава, на която неслучайно отделих повече внимание, защото сама по себе си представлява самостоятелен научен труд, се проявява особено ясно едно от най-големите достойнства на предложения методологически модел. Склонна съм да видя най-същинската роля на труда в преориентирането на литературната наука към познавателна парадигма, в която (поне доколкото ми е известно) не е пребивавало досега. Само в режима на плахо предположение бих формулирала този аспект от труда на Радосвет Коларов като пробив към не просто несвойственото за западната култура, но и непостижимо за нея недуално мислене. Този пробив надхвърля вече познатото пригаждане на квантовата механика към хуманитарното знание. В създадената от него перспектива се промоцират и овладяват методологии, които интерпретират словото като вездесъща и пораждаща енергия. И още – в конкретиката на провежданите в изследването аналитични процедури се отразява стъписваща като дълбочина на перспективата метаепистемологична осъзнатост. За потенциала ѝ свидетелства обстоятелството, че със своя труд Радосвет Коларов доказва убедително и прилага на практика иначе мислената за непостижима възможност една литературоведска постановка да излъчи универсални модели на интелектуална опит-

ност и да предложи алтернативи за други научни области. Особено показателен е трансферът в посока на когнитивистиката, която, както е добре известно, има претенцията да бъде привилегированият генератор на универсални познавателни модели.

Видно е, че четен през призмата на стандартните критерии, трудът може да бъде определен като образец на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“. Подобна оценка обаче е несъответна на действителната стойност на извършеното от Радосвет Коларов. Опитвайки се да го формулирам с думи, необременени от тежестта на хронична злоупотреба, бих определила неговия труд като плод на възхитително сътрудничество между стъписващ професионализъм, могъща мисъл и красив ум. Бих го определила също и като ефективна реактуализация на автентични хуманистични ценности, от които европейското мислене отдавна се е отклонило. Вероятно в пряка връзка с това „родство по избор“ са и безподобният изследователски етос, както и също така безподобната личностна идиосинкразия, проявени в труда. Ето само няколко от основанията за подобно твърдение. В труда на Радосвет Коларов се говори с кристална яснота и разбираемост за пределно сложни неща (така, освен другото, се препотвърждава епистемологичната аксиома, че независимо от вложените усилия истинното познание е всъщност безусилно); спиращи дъха открития се изговарят предпазливо и деликатно, едва ли не полугласно, без многозначителни акценти, някак между другото; при цялата шеметна висота на постигнатата и овладяна метаепистемологична перспектива този труд е напълно свободен от каквото и да е научно високомерие; той е щедър и великодушен в отношението си към чуждите постижения, които последователно представя преди всичко откъм техните достойнства, а когато по неизбежност констатира развързани краища или логически пробойни, дори при авторитети, недосегаеми за критика, предлага решенията си деликатно и ненадрапливо, едва ли не анонимно, като че ли от позицията на някакъв общо споделен здрав разум. Редом с обосновката и защитата на своите научни идеи трудът на Радосвет Коларов предлага и убедителна демонстрация за валидността и продуктивността на фундаментални духовни принципи като смирение, търпение, безкористност, толерантност и човешко благородство.

Като заключение ще препотвърдя мнението си, че обсъжданият труд не просто отговаря на изискванията за голяма докторска дисертация, но и многократно ги надхвърля. Той представлява триумф на българското литературознание, вярвам, че съвременното му публикуване в чужбина, в съответствие на ранга му издателство, ще го превърне в незаобиколим факт на съвременната литературна наука. В съответствие с това препоръчвам на Специализирания научен съвет по литературознание да присъди на Радосвет Коларов научната степен „доктор на филологическите науки“. Позволявам си, редом с това, да предложа – за да бъде специално подчертана изключителността на неговите постижения – тя да му бъде присъдена с почетната формула „Summa cum laude“.